

سرمایه اجتماعی و پایداری نواحی روستایی در شهرستان کاشمر

شهرام امیر انتخابی*؛ استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه پیام نور گیلان، رشت، ایران.
فرهاد جوان؛ دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.
نازنین نعیم‌آبادی؛ دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

پذیرش نهایی: ۱۳۹۵/۱۰/۲۶

دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۲/۲۸

چکیده

یکی از چالش‌های امروز توسعه روستایی، عدم توجه به سرمایه‌های روستاییانی است که به صورت هزاران خرده‌فرهنگ در پهنه‌ی جغرافیایی کشور ایران گسترده شده‌اند. شناخت این سرمایه قطعاً روند برنامه‌ریزی توسعه روستایی را برای متخصصان مربوطه تسهیل و مشارکت روستاییان در اجرای بهتر برنامه به همراه دارد. امروزه اهمیت سرمایه اجتماعی به منظور رسیدن به توسعه روستایی، موضوع رو به رشد بسیاری از مطالعات در سالیان اخیر است. شرط لازم برای پیشرفت هر جامعه‌ای به خصوص جامعه روستایی، گسترش انسجام اجتماعی و بسط مشارکت اجتماعی است که یکی از پارامترهای مهم در پایداری سکونتگاه‌های روستایی محسوب می‌شود. در این مطالعه، به بررسی پایداری سکونتگاه‌های روستایی با تأکید بر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در دهستان‌های شهرستان کاشمر پرداخته شده است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده از مطالعات میدانی، از مدل موريس دویس استفاده شده است. نتایج نشان داد در بین دهستان‌های مورد مطالعه، دهستان بالا ولایت و پایین ولایت با ضریب‌های به دست آمده ۰/۸۴، ۰/۸۳، از وضعیت مطلوب پایداری برخوردار است. همچنین دهستان‌های برود و برکوه و نکاب با ضریب به دست آمده ۰/۲۸، ۰/۲۴، ۰/۱۴، از وضعیت نامطلوبی پایداری برخوردار است. همچنین در جامعه مورد مطالعه، بین متغیرهای سرمایه اجتماعی و پایداری سکونتگاه‌های روستایی ارتباط معناداری مشاهده شده است. از این رو می‌توان گفت سرمایه اجتماعی می‌تواند زمینه حضور فعال افراد و گروه‌ها را برای رسیدن به توسعه و هدف آن گروه و جامعه فراهم نماید. سرمایه اجتماعی پتانسیل‌های موجود در جوامع را افزایش می‌دهد و نهایتاً عملکرد اقتصادی و اجتماعی و زیست‌محیطی روستاها را بهبود می‌بخشد. رویکرد سرمایه اجتماعی می‌تواند در تدوین راهبردهای جدید توسعه به خصوص توسعه پایدار در بخش روستایی مؤثر باشد.

واژگان کلیدی: پایداری، سرمایه اجتماعی، سکونتگاه‌های روستایی، شهرستان کاشمر.

* Shahram_aeh@yahoo.com

(۱) مقدمه

توسعه پایدار عرصه نوینی است که همزمان سیاست، فرهنگ، اقتصاد، تجارت و صنعت را مورد توجه قرار می‌دهد و هم از محیط‌زیست و همزیستی با طبیعت و هم از حقوق برابر انسان حمایت کرده و به مسائل داخلی و بین‌المللی کشورها می‌پردازد (کشتکار قلائی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۶). در این بین مشارکت مردم در امر توسعه پایدار از دید صاحب‌نظران از آن چنان اهمیتی برخوردار است که گاهی توسعه را معادل مشارکت دانسته و یا مشارکت را به عنوان هدف توسعه ذکر کرده‌اند (Harding, 2006: 229-239). با عنایت به مطالب ذکرشده، برای بهره‌مندی از مشارکت و پوشش اجتماعی مردم، رسیدن به توسعه پایدار و مشارکتی در سایه حضور فعال و مؤثر مردم و بخش غیردولتی و ایجاد بستر مزبور لازم است، آنها را مورد تشویق و حمایت قرار داده و به عبارت دیگر توانمند نمایند (آیینی و اردستانی، ۱۳۸۸: ۵۰).

مفهوم سرمایه اجتماعی در دهه‌های گذشته بحث و جدل‌های بسیاری را در علوم اجتماعی و به ویژه در جامعه‌شناسی، پدید آورده است. گروهی از جامعه‌شناسان و دیگر اندیشمندان آمریکایی و اروپایی و نیز برخی از نویسندگان ایرانی بر این باورند که مفهوم سرمایه اجتماعی هم می‌تواند، جامعه‌شناسان را در بررسی علمی نابسامانی‌های جامعه امروز یاری رساند و هم قادر است همانند شاه کلیدی در دست سیاستگذاران و مدیران اجرایی جامعه، زمینه مبارزه درست با این نابسامانی‌ها را فراهم آورد. در باور این گروه از جامعه‌شناسان و پژوهشگران علوم اجتماعی ریشه همه یا دست کم بسیاری از نابسامانی‌ها یا ناهنجاری‌های جامعه امروز در کمبود یا نبود سرمایه اجتماعی نهفته است (اجتهادی، ۱۳۸۶: ۴۱۵).

از سال‌های ۱۹۹۰ به این سو، بیش‌ترین ارجاع در مجلات معتبر موجود در بانک اطلاعاتی مربوط به کلیدواژه سرمایه اجتماعی بوده است. همین طور بنا بر نظر سر دبیر مجله فصلنامه اقتصاد، از مجلات معتبر در حوزه اقتصاد رایج و غالب، یک چهارم ارجاعات مجله در دهه ۱۹۹۰ مربوط به اثر ۱۹۹۳ پاتنام بوده است (Fine, 2001: 5). سرمایه اجتماعی از مفاهیم نوین است که امروزه در بررسی‌های اقتصادی و اجتماعی جوامع مدرن مطرح گردیده است، به عبارتی، امروزه در کنار سرمایه‌های انسانی، مالی و اقتصادی سرمایه دیگری به نام سرمایه اجتماعی مورد بهره‌برداری قرار گرفته است (درانی و رشیدی، ۱۳۸۷: ۹). از طرف دیگر توسعه یک فرآیند یادگیری و تعامل است و سرمایه اجتماعی به عنوان روح و نرم‌افزار این فرآیند از طریق مواردی مانند ایجاد اعتماد، بهبود آگاهی و شناخت و مهارت برای شروع و اجرای همکاری‌های جدید کمک می‌کند (Lehto, 2001: 9).

یکی از چالش‌های امروز توسعه روستایی، عدم توجه به سرمایه‌ی اجتماعی روستاییانی است که به صورت هزاران خرده‌فرهنگ در پهنه‌ی جغرافیایی کشور ایران گسترده شده‌اند، که شناخت این سرمایه قطعاً روند برنامه‌ریزی برای توسعه روستایی را برای متخصصان مربوطه تسهیل و مشارکت روستاییان را

در اجرای بهتر برنامه به همراه دارد (سلمانی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۹). امروزه اهمیت سرمایه اجتماعی به منظور رسیدن به توسعه روستایی، موضوع رو به رشد بسیاری از مطالعات در سالیان اخیر است، شرط لازم برای پیشرفت هر جامعه‌ای به خصوص جامعه روستایی، گسترش انسجام اجتماعی، بسط مشارکت اجتماعی به شمار می‌آیند.

معمولاً زمانی که از مشکلات اقتصادی سخن به میان می‌آید، اغلب کمبود سرمایه فیزیکی به عنوان یکی از بزرگ‌ترین معضلات نام برده می‌شود و از سرمایه اجتماعی هیچ سخنی به میان نمی‌آید. در این میان نمی‌توان نسبت به میزان فعالیت، مشارکت و اعتمادسازی روستاییان در فرآیند توسعه اقتصادی و اجتماعی و استفاده از سرمایه اجتماعی چشم‌پوشی کرد (فراهانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۷-۵۰). امروزه سرمایه اجتماعی به عنوان زیربنای توسعه پایدار، نقشی بسیار مهم‌تر از سرمایه فیزیکی و انسانی در جوامع ایفا می‌کند و شبکه‌های روابط جمعی انسجام بخش میان انسان‌ها و سازمان‌ها است، با توجه به اهمیت موضوع سرمایه اجتماعی و اثرات آن بر جنبه‌های مختلف زندگی یک جامعه، در این پژوهش نوع نگاه به مفهوم سرمایه اجتماعی یک دید توسعه پایدار بوده که سعی شده با استفاده از امر سرمایه اجتماعی موضوع توسعه پایدار در دهستان‌های کاشمر و اثرات این دو بر یکدیگر را در سطح این دهستان‌ها مورد بررسی قرار گیرد. در واقع یکی از دست آوردهای سطح‌بندی سکونتگاه‌ها از نظر توسعه‌یافتگی با تأکید بر این مؤلفه است که برنامه‌ریزان توسعه می‌توانند با استفاده از آن برنامه‌های خود را همچون انتخاب مراکز روستایی عملیاتی سازند، که دهستان‌های شهرستان کاشمر نیز از این قاعده مستثنا نخواهند بود. مسأله اصلی که گروه پژوهش را به سمت ارائه و اجرای این مطالعه حاضر سوق داده است، نادیده انگاشته شدن و یا کم رنگ جلوه کردن سرمایه اجتماعی در بسیاری از روستاها با وجود موقعیت منحصربه‌فرد آن در بین عوامل تعیین‌کننده در سرنوشت روستاییان است. در این پژوهش به بررسی و تحلیل اثر سرمایه اجتماعی در پایداری سکونتگاه‌های روستایی پرداخته شده است.

۲) مبانی نظری

باربیر توسعه پایدار را حداکثر ساختن همزمان اهداف سیستم زیستی (تنوع ژنتیک، تجدیدشوندگی، بهره‌وری بیولوژیک) اهداف سیستم اقتصادی (ارضای نیازهای اساسی، بسط و تعمیم برابری، افزایش کالاها و خدمات مفید) و اهداف سیستم اجتماعی (تنوع فرهنگی، پایداری تعادلی عدالت اجتماعی و مشارکت) می‌داند (Barbier, 1995 : 103). به رغم اتفاق نظر بسیاری از رهبران سیاسی و صاحب‌نظران توسعه در مورد لزوم اتخاذ راهبرد توسعه پایدار، رویکردهای گوناگون به آن وجود دارد. رویکرد اکولوژیکی محور بر اقتصاد محلی و توزیع عادلانه منابع تأکید دارد و به راه‌حل‌های تکنولوژیکی بدبین است. رویکرد بازارگرا معتقد است رشد و پیشرفت‌های فنی در اقتصاد بازار در نهایت منجر به توسعه پایدار خواهد شد.

نئومارکسیست‌ها پیش‌شرط دستیابی به توسعه پایدار را عدالت و برابری در مقیاس جهانی، ملی و محلی می‌دانند. تعریف مکینزی از پایداری اجتماعی که آن را شرایط مثبتی با احساس قوی از وجود انسجام اجتماعی و برابری در دسترسی به خدمات اساسی شامل بهداشت، آموزش، حمل‌ونقل، مسکن و تفریح می‌داند را می‌توان در زمره گرایش اول بر شمرد (Mckenzie, 2004: 15). در حالی که تعریف پایداری اجتماعی به حفظ سرمایه‌های اجتماعی اعم از اخلاقیات، فرهنگ، سازمان‌دهی و ذخایر اجتماعی - سیاسی به گرایش سوم نزدیک است (متوسلی، ۱۳۸۲: ۵۷)؛ به نظر می‌رسد که با توجه به شرایط کشور - های جهان سوم نگاه به پایداری اجتماعی بیشتر متأثر از جایگاه مردم فقیر و نیازهای آنان باشد و تأکید بر عنصر تعادل، عدالت اجتماعی و آزادی است. به بیان دیگر جوامعی که در آن عدالت وجود ندارد، پایداری نیز وجود ندارد (زال، ۱۳۸۶: ۴۵). این نگاه در عرصه‌های روستایی از اهمیت بیشتری برخوردار بوده و شناخت پایداری اجتماعی در جوامع روستایی با مفهوم کیفیت زندگی و رفاه اجتماعی همراه است و با مؤلفه‌هایی چون قابلیت دسترسی به خدمات بهداشتی، آموزشی، مسکن امنیت درآمد و میزان محرومیت سنجیده می‌شود (پورطاهری و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۱).

از سویی پایداری اقتصادی نیز به نوبه خود مستلزم وجود پایداری اجتماعی است؛ چرا که رفاه فردی از رفاه جامعه جدا نبوده و وجود انسجام اجتماعی، همدلی، بردباری منجر به ایجاد فضایی می‌شود که افراد احساس مسئولیت بیشتری نموده و باور می‌کنند که توزیع عادلانه‌تر منابع در بقاء بلندمدت جامعه نقشی اساسی دارد (Edward, 2005: 38). اسپینگنبرگ معتقد است که اقتصاد زمانی پایدار است که به پایداری سیستم‌های طبیعی، اجتماعی و انسانی آسیب وارد ننماید (Spangenberg, 2005: 59).

توسعه پایدار کارکرد همزمان سه بعد اقتصاد، اجتماع و محیط‌زیست، تحقق جمعی اهداف ایجاد رفاه، معیشت، ریشه‌کنی فقر و برخورداری همگان از زندگی مطلوب و افزایش دامنه انتفاع نسل آتی از منابع طبیعی (توسعه پایدار) را دنبال می‌کند. ادبیات بسیار پر حجم و گسترده‌ای که تاکنون در حوزه‌های گوناگون علوم اجتماعی تولید شده است، از یکسو، نشان‌دهنده اقبال روزافزون پژوهشگران از مفهوم سرمایه اجتماعی است؛ اما از سوی دیگر، بیانگر این واقعیت نیز است که پژوهشگران از معنا و محتوای این مفهوم درک و برداشت همانندی ندارند. آنها درباره چیستی (ماهیت) سرمایه اجتماعی، درباره کمیت، کیفیت و شکل‌های این سرمایه، درباره میزان اهمیت و نقش آن در مجموعه مناسبات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی با یکدیگر اختلاف نظر دارند: برخی این مفهوم را همانند دیگر مفاهیم متداول در علوم اجتماعی، تنها یک کلیدواژه یا یک اصطلاح تخصصی می‌دانند، اما برخی دیگر آن را یک نظریه اجتماعی می‌پندارند (اجتهادی، ۱۳۸۶: ۴۱۵). جمع‌بندی نظرات ابراز شده می‌توان سرمایه اجتماعی را مجموعه‌ای از شبکه‌ها، هنجارها، ارزش‌ها و درکی دانست که همکاری درون گروه‌ها و بین گروه‌ها را در جهت کسب منافع متقابل، تسهیل می‌کند. در صورتی روابط اجتماعی به صورت منبعی بالقوه برای تحقق

اهداف جمعی در می‌آید که در فضایی اعتماد آمیز و مبتنی بر هنجارهای دعوت‌کننده به مشارکت و کمک و مساعدت به دیگران بنا شده باشند. تا بدین جا ما سرمایه اجتماعی را نزدیک به آن چه پاتنام تعریف می‌کند، مورد توجه قرار داده‌ایم و اجزا تشکیل‌دهنده آن را شبکه‌ها که بعد ساختی سرمایه اجتماعی است و جنبه عینی دارد و نیز اعتماد و هنجارها که بعد شناختی سرمایه اجتماعی بوده و جنبه ذهنی دارد تعریف نمود.

دیوید هالپرن سرمایه اجتماعی را ترکیب یافته از سه جزء می‌داند (Halpern, 2005: 24): الف) شبکه‌ها (ب) هنجارها، ارزش‌ها و انتظارات (ج) ضمانت‌های اجرایی. با مروری بر تعاریف مختلف سرمایه اجتماعی، مفاهیم مشترکی مشاهده می‌شود که در نظریه‌پردازی سرمایه اجتماعی از آن استفاده می‌شود. سرمایه اجتماعی حاصل تأثیر نهادهای اجتماعی، روابط انسانی و هنجارها بر روی کمیت و کیفیت تعاملات اجتماعی است که با حفظ منابع اقتصادی و پیشرفت و توسعه همراه است. با وجود اهمیت سرمایه اجتماعی اما میزان توجه و اهمیت سرمایه اجتماعی در کشورهای جهان متفاوت است. بر خلاف کشور-های توسعه‌یافته، سرمایه اجتماعی در کشورهای جهان سوم هنوز مورد توجه قرار نگرفته است. این امر در بسیاری از کشورهای در حال توسعه از جمله ایران مبهم باقی مانده است.

سرمایه اجتماعی جزئی تفکیک‌ناپذیر از مجموعه ثروت یک ملت است که در چارچوب نظریه توسعه پایدار، ایجاد و حفظ آن و غنا بخشیدن به آن برای استفاده نسل آینده، از اهدافی است که توسعه پایدار ملزم به پیگیری آن است (فیروزآبادی و همکاران، ۱۳۸۴: ۳۷). بنابراین با عنایت به مفهوم سرمایه اجتماعی می‌توان توسعه پایدار را غنی‌سازی کنش‌های اجتماعی ناشی از افزایش تمایل به مشارکت و اعتماد اجتماعی دانست. در این صورت گذر به سوی توسعه پایدار از مسیر ایجاد نهادها، تعادل‌های ارزشی، باورها و هنجارها و ساختارهای مولد و مشوق سرمایه اجتماعی امکان‌پذیر خواهد بود.

نحوه سنجش و اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی در یک جامعه، نهاد و یا بنگاه از دغدغه‌های اساسی پژوهشگران در زمینه سرمایه اجتماعی است. اقبال عمومی به مفهوم سرمایه اجتماعی موجب شده ابعاد مختلف این مفهوم مورد توجه قرار بگیرد و در نتیجه نقاط مبهم آن مشخص شود. یکی از این نقاط مبهم کمی کردن این مفهوم کیفی است. مفاهیمی نظیر سرمایه اجتماعی شامل سازه‌هایی است که ذاتاً انتزاعی بوده و تبدیل آن‌ها به سنج‌های عملیاتی نیازمند تفاسیر ذهنی است. سرمایه اجتماعی به عنوان یک مفهوم پیچیده اجتماعی قابلیت سنجش با یک سنج منفرد را ندارد. بدین‌سان برای این کار باید مجموعه‌ای از شاخص‌ها مورد استفاده قرار گیرد تا ابعاد گوناگون آن در سنجش لحاظ شود. اگر چه سنجش سرمایه اجتماعی دشوار است، اما غیرممکن نیست.

در شاخص‌سازی سرمایه اجتماعی، دیدگاه رابرت پاتنام مبنای کار قرار گرفته است، وی سرمایه اجتماعی را جنبه‌هایی از سازمان اجتماعی که هماهنگی و همکاری بین افراد را جهت نیل به منافع

مشترک تسهیل می‌کند تعریف می‌نماید. این جنبه‌های سازمان اجتماعی را می‌توان در سه بعد اعتماد و قابلیت اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها مورد توجه قرارداد. در جدول شماره (۱) شاخص‌های در نظر گرفته‌شده برای سرمایه اجتماعی بیان شده است.

جدول شماره (۱): شاخص‌های در نظر گرفته برای سرمایه اجتماعی

شاخص‌ها	مفاهیم و معنا
اعتماد و قابلیت اعتماد	اعتماد: میزان اعتماد فرد به آشنایان (اعضای خانواده، خویشاوندان، دوستان، همکاران و همسایگان) اعتماد به غریبه‌ها و سازمان‌های مختلف و نمایندگان حکومت (مدیران سازمان‌ها و نمایندگان مجلس) قابلیت اعتماد: میزان ریسک‌پذیری و قابل اعتماد دانستن محیط زندگی از نظر فرد (عدم یا وجود دزدی یا کلاهبرداری در آن)
مشارکت اجتماعی	انواع مشارکت که هم برای فرد رضایت به بار می‌آورد و هم عامل شکل‌دهی به روابط و سازنده شبکه‌های حمایتی بالقوه است (مانند دیدار با دوستان و خویشاوندان) شرکت در مراسم شادی و ترحیم هم محله‌ای‌ها، رفتن به سینما، پارک، کوه و غیره به صورت دسته‌جمعی)
مشارکت مدنی	فعالیت‌هایی که در ارتباط با فضای سیاسی، حکومتی، مدیریت باشگاه‌ها و انجمن‌ها و نیز سازمان‌های غیردولتی بوده و معمولاً در قالب عضویت رسمی فرد در گروه‌های مختلف خود را نشان می‌دهد و تابع مقررات و سلسله‌مراتب است
همیاری	هنجار همیاری، به احساس درونی افراد جهت کمک به دیگران و به اجتماعی که در آن زندگی می‌کنند اشاره دارد و باعث ایجاد تعادل بین منافع فردی و منافع جمعی می‌شود (هنجار همیاری، افراد را به سهیم شدن در حمایت کردن از سایر افراد جامعه ترغیب می‌کند)
همکاری	همکاری در محل جمعی مردم جهت دستیابی به نتیجه یا هدفی مشترک (از قبیل همکاری همسایه‌ها با یکدیگر جهت بهبود اوضاع محل، همکاری با مسئولین محلی و مشارکت داوطلبانه افراد در اجتماع)
ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها (مدارا)	اشاره به این دارد که افراد تا چه حد هنجارها، سبک‌های زندگی و عقایدی که متفاوت از آنچه که خوددارند را مورد پذیرش قرار داده و به آن احترام می‌گذارند
احساس امنیت	میزان احساس امنیت و آسودگی و آرامش مردم در خانه‌های خود و یا از قدم زدن در کوچه و خیابان‌های شهر در طول شبانه‌روز
حمایت اجتماعی (مالی و عاطفی)	حمایت افراد از یکدیگر که صورت مالی و عاطفی در زمان نیازمندی و یا به عنوان بخشی از حیات روزمره فراهم آمده باشد (نظیر پول قرض داد، گوش کردن به درد دل افراد)
انسجام اجتماعی	بهره‌مندی از احساس پذیرش از سوی دیگران و احساس راحتی در محیط همسایگی و اجتماع محلی و گروه‌هایی که افراد در آن‌ها عضویت داشته و یا در آن‌ها مشارکت دارند
احساس اثرگذاری و کارایی	درک و تصور افراد و اجتماعات از میزان توانایی تأثیرگذاری آنان در فعالیت‌ها و روندهای موجود در جامعه
ارزش زندگی	ارزش زندگی عبارت است از احساس رضایت‌مندی فرد از زندگی و باارزش دانستن خود در جامعه و باور به این که جامعه نیز متقابلاً احترام لازم را به آن‌ها می‌گذارد.

منبع: اسماعیلی، ۱۳۸۵.

بخشی از تحقیقاتی که درباره‌ی سرمایه اجتماعی مناطق به ویژه نواحی روستایی انجام شده است، به طور خلاصه در اینجا مرور می‌گردد. تفاوت و برجستگی پژوهش حاضر نسبت به سایر پژوهش‌های انجام‌شده در این است، در زمینه تأثیر سرمایه اجتماعی بر پایداری سکونتگاه‌های روستایی در دهستان-های شهرستان کاشمر کاری صورت نگرفته است.

جدول شماره (۲): پیشینه پژوهش

محقق	نتایج پژوهش
ناطق پور و فیروزآبادی ۱۳۸۴	به مقایسه تعاریف مختلف از سرمایه اجتماعی پرداخته‌اند. سپس نظریه‌های عوامل مؤثر بر شکل‌گیری سرمایه اجتماعی از نگاه پاتنام، برم و ران، افه و فوش، کریشنا و آف گلیرز، لایسون و ساکردوت، پاراگال، گلیکان و هوک و مرنسی نیز به صورت مقایسه‌ای آمده، و با روش پیمایش سرمایه اجتماعی در تهران بررسی شده و با تحلیل عاملی مؤلفه‌های آن به چهار عامل اصلی اعتماد عمومی، اعتماد نهادی، آگاهی و مشارکت‌های رسمی و مشارکت‌های غیررسمی (خبریه‌ای- مذهبی و همیاری) تقلیل یافته‌اند و مدل نظری عوامل مؤثر بر شکل‌گیری سرمایه اجتماعی و چهار عامل آن نیز ارائه شده است.
سلمانی و همکاران ۱۳۸۹	نتایج نشان داده شد که در دو جامعه نمونه شاخص‌های مربوط به تعامل بیش‌ترین نقش را در بین شاخص‌های سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی دارد.
میری و همکاران ۱۳۸۹	با توجه به نتایج به دست آمده و ۷۸.۴ درصد امتیاز میان ۱۰۶ تا ۱۲۵، نشان‌دهنده آن است که میزان سرمایه اجتماعی در نواحی روستایی «پشت آب» زابل در حد متوسطی است. همچنین بالاترین میزان واریانس نیز در بین ابعاد سرمایه اجتماعی، مربوط به بعد شبکه بوده و این موضوع نشان از میزان بالای شبکه و پیوندهای اجتماعی در نواحی روستایی مورد مطالعه دارد. در یک جمع‌بندی کلی می‌توان گفت که میان سرمایه اجتماعی و توسعه روستایی، رابطه معناداری وجود داشته و در این رابطه، هر یک از این پارامترها می‌تواند نقش تأثیرگذاری داشته باشد. از این رو میزان سرمایه اجتماعی متوسط در منطقه مورد مطالعه، در صورت تقویت این سرمایه و بهینه نمودن آن می‌تواند نقش مؤثری در توسعه روستایی منطقه پشت آب داشته باشد.
قاسمی و همکاران ۱۳۹۰	روش تحقیق مبتنی بر تحلیل ثانویه بوده و برای تدوین سازه‌ها از مراکز آمار ایران، مرکز پژوهش‌های بازرگانی، پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی، شاخص‌هایی را انتخاب نمود و با استفاده از نرم‌افزار AMOS مدل معادلات ساختاری، فرضیات تحقیق آزمون شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که ارتباط منفی میان سرمایه اجتماعی برون‌گروهی و توسعه وجود دارد. به عبارت دیگر، هر چه سرمایه اجتماعی برون‌گروهی در استان‌های کشور بالاتر باشد، میزان توسعه اقتصادی آن استان کم می‌شود.
مهرگان و دلیری ۱۳۹۲	نتایج نشان داده شد، سرمایه اجتماعی دارای اثرات مثبتی بر توسعه انسانی در استان‌های ایران بوده و از سوی دیگر، توسعه انسانی نیز سبب خواهد شد تا لایه‌های سرمایه اجتماعی در استان‌ها شکل گرفته و تقویت شود.
توکلی ۱۳۹۲	نتایج نشان داده شد، روش تاپسیس ۹۲ درصد و با روش مورس ۹۶ درصد روستاهای مطالعه شده در شرایط نیمه پایدار قرار دارند. بین دو روش بررسی تفاوت معنی‌دار در سطح اطمینان ۰/۹۹ درصد وجود دارد. بین سطح پایداری روستاها به روش تاپسیس با جمعیت رابطه‌ای مشاهده نشد اما بین همین متغیر و جمعیت به روش مورس همبستگی مثبت وجود دارد.
پاک‌سرشت ۱۳۹۳	پس از بررسی رویکردهای تئوریک مهم در ارتباط با تعریف و تبیین سرمایه اجتماعی، موضع تحلیلی هم‌افزایی به عنوان چارچوبی برای استخراج ملاحظات و توصیه‌های راهبردی مورد استفاده قرار گرفته است. راهبردهای متأثر از این دیدگاه به دلیل تأکید همزمان بر ویژگی‌های نهادی و عملکردی دولت و همچنین ویژگی شبکه‌های اجتماعی از حیث درون‌گروهی و یا برون‌گروهی بودن و در نهایت الگوی ارتباط و تعامل این دو بر توصیه‌های سایر دیدگاه‌ها در خصوص ارتقای سرمایه اجتماعی ارجحیت دارند.
اجتماعی و همکاران ۱۳۹۳	نتایج نشان داد که سهم کاهش منابع آب سالیانه و کمیت آب در بین ابعاد زیست‌محیطی بیشتر از بقیه بوده به طوری که این دو شاخص حدود ۳۴ درصد تغییرات زیست‌محیطی را تبیین می‌کنند و بین این دو نیز سهم کاهش سالیانه منابع آب با ۴۳ درصد بیشتر بوده است. همچنین تحلیل فضایی نشان‌دهنده این است که روستاهایی که از ناپایداری بیشتری برخوردار بوده‌اند به سمت حاشیه دشت کشیده شده‌اند.
گروتاثر و همکاران ۲۰۰۲	نتایج نشان داده شد، که مطالعات مقطعی بین کشوری حاکی از ارتباط قوی بین اعتماد و رشد است. در سطح روستاها مطالعات نشان می‌دهد که صداقت، وفاداری و همیاری در بین مرم فقیر زیاد است و بسیاری از کاستی‌ها را پوشش می‌دهد. از آنجایی که سرمایه اجتماعی می‌تواند حقوق مالکیت را تضمین کند، گفته می‌شود که وجود سرمایه اجتماعی، در اغلب موارد به نفع ثروتمندان است، زیرا آن‌ها دارایی‌های بیشتری برای از دست دادن دارند. همچنین آن‌ها اشاره می‌کند که یکی از مطالعاتی که در سطح خانواده صورت گرفته است نشان می‌دهد سرمایه اجتماعی احتمال فقیر بودن یک خانواده فقیر را ۷.۳۶ درصد کاهش و در مقابل احتمال ثروتمند شدن را در بین ثروتمندان فقط ۴ درصد افزایش می‌دهد. همچنین یک تحلیل رگرسیونی نشان می‌دهد که این عامل بیش‌ترین تأثیر مثبت را بر فقیرترین خانوارها داشته است.

(۳) روش تحقیق

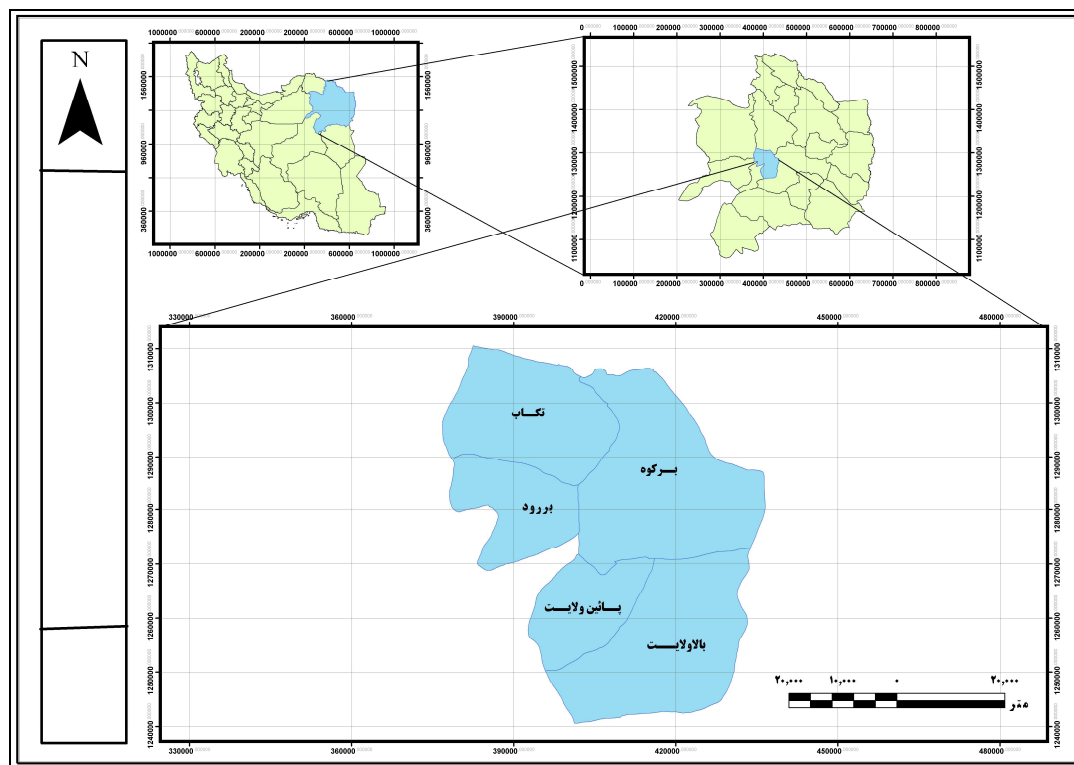
این تحقیق بنا بر هدف کاربردی و از نظر روش انجام آن توصیفی-تحلیلی است، جهت انجام این مطالعه پنج دهستان شهرستان کاشمر (بالا ولایت، پایین ولایت، بررود، برکوه و تکاب) مورد مطالعه قرار گرفته است. داده‌های مورد نیاز جهت تجزیه و تحلیل نهایی اطلاعات از طریق مطالعات میدانی و مراجعه به تمامی روستاهای پنج دهستان در شهرستان کاشمر با جامعه آماری کل دهستان‌ها ۶۰۵۳۸ نفر بوده است. نحوه نمونه‌گیری به صورت تصادفی است که بر اساس فرمول کوکران ۳۸۱ نفر محاسبه شده است. اعتبار روایی این پژوهش بر اساس اعتبار محتوایی است. اعتبار محتوایی یک آزمون، معمولاً توسط افرادی متخصص در موضوع مورد مطالعه تعیین می‌شود. برای افزایش اعتبار این پژوهش، پرسشنامه تهیه‌شده در اختیار تعدادی از اساتید مطلع قرار داده‌شده تا مطالعه نموده و نظر خود را بیان نمایند. تعداد ۳۰ پرسشنامه مورد تأیید متخصصان و اساتید مطلع، در میان اساتید توزیع شد و تعداد ۳ گویه مورد نظر حذف و بقیه گویه‌ها تأیید شده است. ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۱۰ محاسبه شده است. در واقع آلفای به دست آمده نشان‌دهنده پایایی بسیار زیاد پرسشنامه است. برای توزیع این جامعه نمونه در ابتدا درصد جامعه نمونه را در هر یک از دهستان‌ها محاسبه نموده‌ایم و در انتها نیز تعداد جامعه نمونه را بر اساس درصد به دست آمده محاسبه شده است. در نهایت با استخراج و تحلیل اطلاعات به دست آمده و تلفیق آن با یافته‌های حاصل از بررسی‌های اسنادی در جهت تطبیق مطالعات صورت گرفته در پیشینه پژوهش، از مطالعات اسنادی استفاده شده است.

برای بررسی پایداری سکونتگاه‌های روستایی بر اساس مؤلفه سرمایه اجتماعی از مدل تحلیلی موریس دیویس استفاده شده است. به گونه‌ای که به هر یک از روستاها برای شاخص‌های مختلف و ضرایب تعریف‌شده، وزن خاصی تعلق می‌گیرد که بیانگر میزان مطلوبیت آن روستا از نظر شاخص پایداری خواسته شده است. دامنه‌ی امتیازی ضریب موریس نیز بین ۰ و ۱ است. بر این اساس دامنه امتیازی بین ۰/۷۱-۱ بیانگر وضعیت مطلوب، دامنه امتیازی بین ۰/۷۰-۰/۴۱ وضعیت نسبتاً مطلوب و دامنه امتیازی بین ۰/۴۰-۰ وضعیت نامطلوب روستاها را نشان می‌دهد. در نهایت در این پژوهش در رابطه با بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و پایداری سکونتگاه‌های روستایی از شیوه‌های آمار استنباطی استفاده شد. برای تبیین رابطه بین هر یک از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و پایداری سکونتگاه‌های روستایی از رگرسیون چند متغیره بهره گرفته شده است که همه عملیات آماری با استفاده از نرم‌افزار SPSS، انجام گرفت.

شهرستان کاشمر، یکی از شهرستان‌های خراسان رضوی است. ارتفاع آن در بلندترین نقطه ۲۵۱۵ متر، در پایین‌ترین نقطه ۹۰۰ متر و به طور متوسط ۱۲۱۵ متر از سطح دریا است. از لحاظ موقعیت

ریاضی در ۳۵ درجه و ۱۱ دقیقه عرض شمالی و ۵۸ درجه و ۲۷ دقیقه طول شرقی قرار گرفته است. این شهرستان شامل ۲ بخش و پنج دهستان به نام‌های (بالا ولایت، پایین ولایت، بررود، برکوه و تکاب) است.

شکل شماره (۱): نقشه موقعیت دهستان‌های شهرستان کاشمر در استان خراسان رضوی

در چارچوب توسعه پایدار، شاخص‌ها به طور کلی نه تنها ابزاری برای اندازه‌گیری هستند، بلکه به عنوان یک راهنما برای چگونگی درک مفهوم توسعه پایدار نیز است. در نتیجه ارزیابی تأثیرات سیاست‌های جدید با استفاده از مجموعه‌ای از شاخص‌ها، می‌تواند شرط لازم برای اجرای توسعه پایدار باشد (Alkan Olsson, et al., 2009:563). اگر دستیابی به توسعه پایدار را به عنوان هدف برنامه‌ریزی در نظر گرفته شود، بنابراین شناسایی و انتخاب شاخص‌های مناسب جهت توسعه سیاست‌های مناسب لازم و ضروری است (Mittelsteadt, 2001: 3). در این پژوهش، انتخاب شاخص‌ها در قالب چارچوب میسر خواهد شد؛ زیرا انتخاب شاخص‌ها بدون توجه به چارچوب‌های موجود ممکن است منجر به نتایج معکوس و حتی تحت تأثیر قرار گرفتن نتایج به موارد غیر مرتبط به توسعه پایدار شود (Alkan Olsson, et al., 2009:563). جدول شماره (۳)، شاخص‌های مورد استفاده در این مطالعه را برای سطح پایداری سکونتگاه‌های روستاها را بیان می‌کند.

جدول شماره (۳): شاخص‌های مورد مطالعه برای سطح پایداری سکونتگاه‌های روستایی

شاخص	مؤلفه	ابعاد	
دسترسی به مراکز آموزشی	آموزش	اجتماعی	
رضایت از امکانات آموزشی			
دسترسی به مراکز بهداشتی	بهداشتی		
دسترسی به آب سالم			
سلامتی محیط			
عدم وجود بیماری‌های عفونی	دسترسی به خدمات		
رضایت از عملکرد نهادها			
رضایت از دسترسی به فضای سبز			
کیفیت راه			
دسترسی به حمل‌ونقل مناسب			
رضایت از امکانات تفریحی			
گسترش امکانات در روستا	امنیت اجتماعی و روانی		
عدالت اجتماعی			
عدم تنش			
رضایت از زندگی در روستا			
مشارکت در سطح روستا			
رضایت از امنیت			
میزان تعلق به روستا			
فرصت پیشرفت			
امنیت درآمد	اشتغال	اقتصادی	
امنیت شغلی			
سرمایه‌گذاری خارج از روستا	رشد اقتصادی		
قدرت خرید			
رضایت از مسکن			
میزان تمایل مردم به سرمایه‌گذاری در روستا			
سرمایه‌گذاری دولت در سطح روستا			
میزان تغییر کاربری اراضی			
افزایش تولیدات دامی			
افزایش سطح زیر کشت محصولات کشاورزی			
تنوع محصولات زراعی و باغی	زیست‌محیطی		زیست‌محیطی
باغات و مراتع			
جمع‌آوری و دفع آب‌های سطحی			
کیفیت شبکه معابر			
کیفیت مسیرهای عابر پیاده			

۴) یافته‌های تحقیق

ابتدا با استفاده از مدل موريس دامنه ناپایداری روستاها از نظر کلیه شاخص‌ها مورد سنجش و محاسبه قرار گرفت. همان طور که در مدل موريس دیویس بیان شده است، برای تحلیل ماتریس دوم، دهستان‌های مورد بررسی به سه سطح مطلوب، نسبتاً مطلوب و نامطلوب، طبقه‌بندی شده است. با توجه به این که سطح توسعه یا نمره پایداری هر دهستان در ابعاد گوناگون عددی بین صفر تا یک است، بر این اساس دامنه امتیازی بین ۱-۰/۷۱ بیانگر وضعیت مطلوب، دامنه امتیازی بین ۰/۷۰-۰/۴۱ وضعیت نسبتاً مطلوب و دامنه امتیازی بین ۰-۰/۴۰ وضعیت نامطلوب دهستان‌ها را نشان می‌دهد.

همان طور که در جدول شماره (۴) ملاحظه می‌شود شاخص‌های دسترسی به مراکز آموزشی، رضایت از امکانات آموزشی، دسترسی به مراکز بهداشتی، دسترسی به آب سالم، عدم وجود بیماری‌های عفونی، رضایت از دسترسی به فضای سبز، کیفیت راه، دسترسی به حمل‌ونقل مناسب، گسترش امکانات در روستا، عدالت اجتماعی، مشارکت در سطح روستا، رضایت از امنیت، میزان تعلق به روستا، فرصت پیشرفت، امنیت درآمد، امنیت شغلی، سرمایه‌گذاری خارج از روستا، رضایت از مسکن، افزایش تولیدات دامی، باغات و مراتع، جمع‌آوری و دفع آب‌های سطحی، کیفیت شبکه معابر، کیفیت مسیرهای عابر پیاده، از وضعیت نسبتاً مطلوبی برخوردار بوده است.

همچنین در بین دهستان‌های مورد مطالعه، دهستان بالا ولایت و پایین ولایت با ضریب‌های به دست آمده ۰/۸۴، ۰/۸۳، از وضعیت مطلوبی برخوردار است. دهستان‌های بررود و برکوه و نکاب با ضریب به دست آمده ۰/۲۸، ۰/۲۴، ۱۴، از وضعیت نامطلوبی برخوردار است. همان طور که از نتایج می‌توان استنباط نمود، شاخص‌های سلامتی محیط، عدم تنش، قدرت خرید از وضعیت نامطلوبی برخوردار است. تمامی شاخص‌ها در ابعاد اجتماعی از پایداری نسبتاً مطلوبی برخوردار بوده، به عبارتی شناخت پایداری اجتماعی در جوامع روستایی با مفهوم کیفیت زندگی و رفاه اجتماعی، با مؤلفه‌هایی چون قابلیت دسترسی به خدمات بهداشتی، آموزشی، مسکن امنیت درآمد و میزان محرومیت سنجیده شده است که میانگین به دست آمده در شاخص‌ها، وضعیت نسبتاً مطلوب شاخص‌ها را در دهستان‌های مورد مطالعه نشان می‌دهد. همچنین از نتایج می‌توان این‌چنین استنباط نمود که نهادهای روستایی هنوز نتوانسته‌اند رضایت روستاییان را در پایداری روستاها جلب نمایند.

جدول شماره (۴): تجزیه و تحلیل نهایی ماتریس موریس و دویس

شاخص	دهستان	بالا ولایت	پایین ولایت	بررود	برکوه	نکاب	میانگین	وضعیت پایداری
دسترسی به مراکز آموزشی	۱	۰/۹۵	۰/۲۸	۰/۲۴	۰	۰/۵۰	نسبتاً مطلوب	
رضایت از امکانات آموزشی	۱	۰/۹۴	۰/۶۳	۰/۵۶	۰	۰/۶۳	نسبتاً مطلوب	
دسترسی به مراکز بهداشتی	۱	۰/۹۱	۰/۰۷	۰/۱۶	۰	۰/۴۳	نسبتاً مطلوب	
دسترسی به آب سالم	۰/۹۲	۱	۰	۰/۳۱	۰/۴۴	۰/۵۴	نسبتاً مطلوب	
سلامتی محیط	۱	۰/۶۹	۰/۱۳	۰	۰/۰۷	۰/۳۸	نامطلوب	
عدم وجود بیماری‌های عفونی	۰/۸۲	۱	۰/۷۲	۰	۰/۰۵	۰/۵۲	نسبتاً مطلوب	
رضایت از عملکرد نهادها	۱	۰/۸۲	۰/۰۲	۰/۰۶	۰	۰/۳۸	نامطلوب	
رضایت از دسترسی به فضای سبز	۱	۰/۶۸	۰/۶۹	۰/۳۴	۰	۰/۵۵	نسبتاً مطلوب	
کیفیت راه	۱	۱	۰	۰/۴	۰/۰۱	۰/۴۹	نسبتاً مطلوب	
دسترسی به حمل‌ونقل مناسب	۰/۹۵	۱	۰/۱۲	۰/۵۸	۰	۰/۵۳	نسبتاً مطلوب	
رضایت از امکانات تفریحی	۱	۰/۸	۰/۴۶	۰/۵۱	۰	۰/۵۶	نسبتاً مطلوب	
گسترش امکانات در روستا	۱	۰/۹۹	۰/۳۸	۰/۵۸	۰	۰/۵۹	نسبتاً مطلوب	
عدالت اجتماعی	۰/۸	۱	۰/۳۱	۰	۰/۰۱	۰/۴۳	نسبتاً مطلوب	
عدم تنش	۰/۹۵	۱	۰	۰/۰۹	۰	۰/۴۰	نامطلوب	
رضایت از زندگی در روستا	۰/۹۳	۱	۰/۵۱	۰/۵۱	۰/۰۶	۰/۵	نسبتاً مطلوب	
مشارکت در سطح روستا	۱	۰/۹۵	۰/۹۱	۰/۰۶	۰	۰/۵۹	نسبتاً مطلوب	
رضایت از امنیت	۰/۸۹	۱	۰/۹۶	۰/۱۶	۰	۰/۶۰	نسبتاً مطلوب	
میزان تعلق به روستا	۰/۹۵	۱	۰/۳۸	۰	۰/۰۴	۰/۴۸	نسبتاً مطلوب	
فرصت پیشرفت	۱	۰/۹	۰/۱۱	۰/۰۶	۰	۰/۴۲	نسبتاً مطلوب	
امنیت درآمد	۰	۰/۲۱	۰/۶۳	۰/۸۱	۱	۰/۵۳	نسبتاً مطلوب	
امنیت شغلی	۰/۹۸	۱	۰/۴	۰	۰/۰۱	۰/۴۸	نسبتاً مطلوب	
سرمایه‌گذاری خارج از روستا	۰	۰/۰۸	۰/۸۳	۰/۷۲	۱	۰/۵۳	نسبتاً مطلوب	
قدرت خرید	۱	۰/۰۱	۰	۰/۶۶	۰/۱۸	۰/۳۷	نامطلوب	
رضایت از مسکن	۰/۸۹	۱	۰/۰۱	۰/۱۳	۰	۰/۴۱	نسبتاً مطلوب	
افزایش تولیدات دامی	۰/۹۳	۱	۰	۰/۱۴	۰	۰/۴۲	نسبتاً مطلوب	
تنوع محصولات زراعی و باغی	۰/۰۱	۱	۰	۰/۴۶	۰/۲۴	۰/۳۵	نسبتاً مطلوب	
باغات و مراتع	۰/۹۸	۱	۰	۰/۶۶	۰/۳۴	۰/۶۰	نسبتاً مطلوب	
جمع‌آوری و دفع آب‌های سطحی	۱	۰/۸۹	۰	۰/۷۲	۰/۳۴	۰/۵۹	نسبتاً مطلوب	
کیفیت شبکه معابر	۱	۰/۸	۰	۰/۱۹	۰/۳۲	۰/۴۷	نسبتاً مطلوب	
کیفیت مسیرهای عابر پیاده	۱	۰/۸۹	۰	۰/۱۴	۰/۱۴	۰/۴۴	نسبتاً مطلوب	
میانگین	۰/۸۴	۰/۸۳	۰/۲۸	۰/۲۴	۰/۱۴	۰/۴۷	نسبتاً مطلوب	

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴.

جدول شماره (۵): وضعیت پایداری دهستان‌ها

دهستان‌ها	ضریب توسعه	وضعیت پایداری
بالا ولایت	۰/۸۴	مطلوب
پایین ولایت	۰/۸۳	مطلوب
بررود	۰/۲۸	نامطلوب
برکوه	۰/۲۴	نامطلوب
نکاب	۰/۱۴	نامطلوب

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴.

در راستای بررسی نقش سرمایه اجتماعی در پایداری سکونتگاه‌های روستایی، مطالعه‌ی صورت گرفته نشان داد (جدول ۶) میانگین انسجام اجتماعی ۳/۹۱، میانگین همیاری ۳/۸۲، میانگین احساس امنیت ۳/۷۸، میانگین ارزش زندگی ۳/۷۱، میانگین حمایت اجتماعی ۳/۶۹، میانگین مشارکت مدنی ۳/۶۷، میانگین ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها ۳/۶۶، میانگین مشارکت اجتماعی ۳/۵۶، میانگین احساس اثرگذاری و کارآیی ۳/۵۲، میانگین اعتماد (قابلیت اعتماد) ۳/۴۳ و میانگین شاخص همکاری ۳/۴۰ در جامعه مورد مطالعه بوده است.

جدول شماره (۶): میانگین شاخص‌های سرمایه اجتماعی

شاخص‌ها	میانگین	جامعه نمونه
اعتماد (قابلیت اعتماد)	۳/۴۳	۳۸۱
مشارکت اجتماعی	۳/۵۶	۳۸۱
مشارکت مدنی	۳/۶۷	۳۸۱
همیاری	۳/۸۲	۳۸۱
همکاری	۳/۴۰	۳۸۱
ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها	۳/۶۶	۳۸۱
احساس امنیت	۳/۷۸	۳۸۱
انسجام اجتماعی	۳/۹۱	۳۸۱
احساس اثرگذاری و کارایی	۳/۵۲	۳۸۱
ارزش زندگی	۳/۷۱	۳۸۱
حمایت اجتماعی	۳/۶۹	۳۸۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴.

در بین دهستان‌های مورد مطالعه، به ترتیب دهستان‌های بالا ولایت با میانگین ۴/۳۴، دهستان پایین ولایت با میانگین ۴/۰۰، دهستان بررود با میانگین ۱/۴۵، دهستان برکوه با میانگین ۱/۳۲، دهستان نکاب با میانگین ۱/۱۲، بالاترین و پایین‌ترین میانگین‌ها را به خود اختصاص داده است (جدول ۷).

جدول شماره (۷): میانگین سرمایه اجتماعی در دهستان‌های مورد مطالعه

دهستان‌ها	میانگین
بالا ولایت	۴/۳۴
پایین ولایت	۴/۰۰
بررود	۱/۴۵
برکوه	۱/۳۲
نکاب	۱/۱۲

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴.

بررسی‌ها نشان داد ۱۱ متغیر مستقل با متغیر وابسته (پایداری سکونتگاه‌های روستایی) دارای رابطه معناداری در سطح $P=0/05$ است. از این رو، یازده متغیر برای پیش‌بینی متغیر وابسته استفاده شده است. همچنین در اولین گام متغیر اعتماد (قابلیت اعتماد) وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر $0/87$ و ضریب تعیین برابر با $0/76$ به دست آمد، به عبارتی دیگر ۷۶ درصد تغییرات متغیر وابسته یعنی پایداری سکونتگاه‌های روستایی توسط این متغیر تبیین می‌گردد. در گام دوم، متغیر مشارکت اجتماعی وارد معادله گردید. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر $0/44$ و ضریب تعیین برابر با $0/19$ به دست آمد؛ به عبارتی، ۱۹ درصد تغییرات متغیر وابسته یعنی پایداری سکونتگاه‌های روستایی توسط این متغیر تبیین می‌گردد. در گام سوم، متغیر مشارکت مدنی وارد معادله گردیده است. مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر $0/38$ و ضریب تعیین برابر با $0/20$ به دست آمد. در گام چهارم متغیر همیاری وارد معادله گردید که طبق محاسبات، دو دهم درصد تغییرات متغیر وابسته یعنی پایداری سکونتگاه‌های روستایی توسط این متغیر تبیین می‌گردد. در گام پنجم متغیر همکاری وارد معادله گردید. که تبیین کننده‌ی ۳۲ درصد تغییرات متغیر وابسته یعنی پایداری سکونتگاه‌های روستایی است. در گام ششم متغیر ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها وارد معادله گردیده که دارای ضریب تعیین برابر با $0/22$ بوده است. در گام‌های بعدی به ترتیب متغیر احساس امنیت با ضریب تعیین $0/38$ ، پس از آن متغیر انسجام اجتماعی با ضریب تعیین $0/17$ ، متغیر احساس اثرگذاری و کارایی با ضریب تعیین $0/71$ ، متغیر ارزش زندگی با ضریب تعیین $0/77$ و در نهایت در گام یازدهم متغیر حمایت اجتماعی وارد معادله گردید که ضریب تعیین آن $0/73$ بوده است.

جدول شماره (۸): نتایج حاصل از رگرسیون چندگانه با ورود سرمایه اجتماعی به معادله

مقدار t	سطح معناداری F	R^2 تعدیل شده	R^2	R	شاخص‌های سرمایه اجتماعی
۳۴/۷۶۷	۰/۰۰۰	۰/۷۶۱	۰/۷۶۱	۰/۸۷۳	اعتماد (قابلیت اعتماد)
۹/۶۹۶	۰/۰۰۰	۰/۱۹۷	۰/۱۹۹	۰/۴۴۶	مشارکت اجتماعی
۸/۰۳۰	۰/۰۰۰	۰/۱۴۳	۰/۱۴۵	۰/۳۸۱	مشارکت مدنی
۲/۸۲۰	۰/۰۰۵	۰/۰۱۸	۰/۰۲۱	۰/۱۴۳	همیاری
۱۳/۴۵۰	۰/۰۰۰	۰/۳۲۱	۰/۳۲۳	۰/۵۶۸	همکاری
۹/۲۸۷	۰/۰۰۰	۰/۱۸۳	۰/۱۸۵	۰/۴۳۱	ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها
۱۵/۳۷۲	۰/۰۰۰	۰/۳۸۲	۰/۳۸۴	۰/۶۲۰	احساس امنیت
۷/۹۲۶	۰/۰۰۰	۰/۱۴۰	۰/۱۴۲	۰/۳۷۷	انسجام اجتماعی
۳۰/۹۵۲	۰/۰۰۰	۰/۷۱۶	۰/۷۱۷	۰/۸۴۶	احساس اثرگذاری و کارایی
۳۶/۲۳۹	۰/۰۰۰	۰/۷۷۵	۰/۷۷۶	۰/۸۸۱	ارزش زندگی
۳۲/۳۴۲	۰/۰۰۰	۰/۷۳۳	۰/۷۳۴	۰/۸۵۷	حمایت اجتماعی

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴.

۵) نتیجه‌گیری

سرمایه اجتماعی جزئی تفکیک‌ناپذیر از مجموعه ثروت یک ملت است که در چارچوب نظریه توسعه پایدار، ایجاد و حفظ آن و غنا بخشیدن به آن برای استفاده نسل آینده، از اهدافی است که توسعه پایدار ملزم به پیگیری آن است. بنابراین با عنایت به مفهوم سرمایه اجتماعی می‌توان توسعه پایدار را غنی‌سازی کنش‌های اجتماعی ناشی از افزایش تمایل به مشارکت و اعتماد اجتماعی دانست. در این صورت گذر به سوی توسعه پایدار از مسیر ایجاد نهادها، تعادل‌های ارزشی، باورها و هنجارها و ساختارهای مولد و مشوق سرمایه اجتماعی امکان‌پذیر خواهد بود. در این راستا تحقق سرمایه اجتماعی به عنوان مفهومی جدید در مباحث روستایی از اهمیت زیادی برخوردار است. در واقع سرمایه اجتماعی را می‌توان به عنوان یکی از معیارهای اساسی در جهت پایداری سکونتگاه‌های روستایی نام برد.

نتایج این تحقیق نشان داد در بین دهستان‌های مورد مطالعه دهستان بالا ولایت و پایین ولایت با ضریب‌های به دست آمده ۰/۸۴، ۰/۸۳، از وضعیت مطلوب پایداری برخوردار است. همچنین دهستان‌های بررود و برکوه و نکاب با ضریب به دست آمده ۰/۲۸، ۰/۲۴، ۰/۱۴، از وضعیت نامطلوبی پایداری برخوردار بوده است. در واقع میزان پایداری و یا ناپایداری بر اساس شاخص‌های پایداری در هر یک از روستاها مورد تحلیل قرار گرفته شد. در ادامه نیز از بین شاخص‌های مطرح‌شده، شاخص‌های دسترسی به مراکز آموزشی، رضایت از امکانات آموزشی، دسترسی به مراکز بهداشتی، دسترسی به آب سالم، عدم وجود بیماری‌های عفونی، رضایت از دسترسی به فضای سبز، کیفیت راه، دسترسی به حمل‌ونقل مناسب، گسترش امکانات در روستا، عدالت اجتماعی، مشارکت در سطح روستا، رضایت از امنیت، میزان تعلق به

روستا، فرصت پیشرفت، امنیت درآمد، امنیت شغلی، سرمایه‌گذاری خارج از روستا، رضایت از مسکن، افزایش تولیدات دامی، باغات و مراتع، جمع‌آوری و دفع آب‌های سطحی، کیفیت شبکه معابر، کیفیت مسیرهای عابر پیاده، از وضعیت نسبتاً مطلوبی برخوردار هستند. در مرحله بعد با استفاده از رگرسیون چندگانه رابطه این دو متغیر مورد بررسی قرار گرفته شد. نتایج نشان داده شد، سرمایه اجتماعی در پایداری سکونتگاه‌های روستایی با سطح معناداری ۰/۰۰۰، تأثیر مثبت و معناداری داشته است. همچنین نتایج میانگین سرمایه اجتماعی در دهستان‌های مورد مطالعه نشان داده شد، در بین دهستان‌های مورد مطالعه، به ترتیب، دهستان‌های بالا ولایت با میانگین ۴/۳۴، دهستان پایین ولایت با میانگین ۴/۰۰، دهستان برود با میانگین ۱/۴۵، دهستان برکوه با میانگین ۱/۳۲، دهستان نکاب با میانگین ۱/۱۲، بالاترین و پایین‌ترین میانگین‌ها را به خود اختصاص داده‌اند.

در نهایت می‌توان اذعان داشت، که دهستان بالا ولایت و پایین ولایت بیش‌ترین تأثیر سرمایه اجتماعی در پایداری سکونتگاه‌های روستایی را به خود اختصاص داده است. از نتایج می‌توان این‌چنین استنباط نمود، امروزه روستاهایی به لحاظ متغیرهای توسعه از وضعیت بهتری برخوردارند که شاخص‌های سرمایه اجتماعی (انسجام، آگاهی، مشارکت و اعتماد) بالاتری دارند. سرمایه اجتماعی در نواحی روستایی دارای پیامدهای اقتصادی و اجتماعی مثبت و در روند توسعه‌یافتگی نواحی روستایی ایفاء می‌کند. در جوامع روستایی مردم در فعالیت‌ها شرکت کرده و با مردم بر اساس ارزش دریافتی و سود واقعی تعامل می‌نمایند. بنا بر آنچه آمد، از نتایج مقاله چند نکته راهبردی حاصل می‌شود، نخست اینکه مهم‌ترین و اصلی‌ترین شاخص‌های پایداری و ناپایداری سکونتگاه‌های روستایی در دهستان‌ها تعیین گردید. دومین نکته راهبردی این است که حرکت در مسیر توسعه پایدار روستایی با ارتقای سرمایه اجتماعی اجتناب‌ناپذیر است. از نتایج می‌توان دریافت که سرمایه اجتماعی می‌تواند زمینه حضور فعال افراد و گروه‌ها را برای رسیدن به توسعه و هدف آن گروه و جامعه فراهم نماید. سرمایه اجتماعی پتانسیل‌های موجود در جوامع را افزایش می‌دهد و نهایتاً عملکرد اقتصادی و اجتماعی و زیست‌محیطی روستاها را بهبود می‌بخشد. در حقیقت سرمایه اجتماعی از طریق ایجاد هماهنگی و ارتباط میان انواع دیگر سرمایه‌ها در قابل شبکه‌ای از روابط مبتنی بر اعتماد متقابل و مشارکت میان افراد، انسجام و همبستگی زمینه را جهت دستیابی به توسعه روستایی فراهم می‌آورد. در واقع اکثریت ساکنین روستایی کشاورزان فقیر و خرده مالک تشکیل می‌دهند و آنها نیز، نیازمند برنامه‌هایی برای افزایش مشارکت، اعتماد متقابل به یکدیگر و به مسئولین، همچنین نیازمند انسجام درون گروهی هستند. رویکرد سرمایه اجتماعی می‌تواند در تدوین راهبردهای جدید توسعه به خصوص توسعه پایدار در بخش روستایی مؤثر باشد. همچنین به نظر می‌رسد برای افزایش سطح توسعه در روستاها و به اشتراک گذاشتن سرمایه‌های داخلی روستایی،

اعم از طبیعی، مالی و انسانی و متخصصان و برنامه‌ریزان روستایی نیازمند استفاده از فاکتور مهم و اثرگذار سرمایه اجتماعی ضروری است.

۶ منابع

- آیینی، محمد و زهرا السادات اردستانی، (۱۳۸۸)، **هرم بازآفرینی و مشارکت مردم. معیار ارزیابی برنامه‌های توسعه درون‌زای شهری**، نشریه هویت شهر، شماره ۵، پاییز و زمستان، صص ۴۷-۵۸.
- اجتماعی، بابک، سید رامین غفاری، مجید جاوری و بهرام نجف پور، (۱۳۹۳)، **سنجش پایداری سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی سکونتگاه‌های روستایی فیروزآباد)**، فصلنامه علمی و پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیای ایران، شماره ۴۳، زمستان، صص ۲۸۰-۲۹۴.
- اجتهادی، مصطفی، (۱۳۸۶)، **سرمایه اجتماعی**، پژوهشنامه علوم انسانی، شماره ۵۳ (ویژه‌نامه جامعه‌شناسی)، بهار، صص ۱-۱۲.
- اسماعیلی، رضا، (۱۳۸۵)، **بررسی شاخص‌های توسعه اجتماعی و سطح‌بندی آن در شهرستان‌های اصفهان**، پایان‌نامه دوره دکتری، گروه علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان به راهنمایی آقایان دکتر رسول ربانی و دکتر صمد کلانتری و مشاوره دکتر فروغ عریضی و دکتر وحید قاسمی.
- پاک‌سرشت، سلیمان، (۱۳۹۳)، **ملاحظات و راهبردهای ارتقای سرمایه اجتماعی**، راهبرد فرهنگ، شماره ۲۵، بهار، صص ۷۱-۱۰۴.
- سلمان‌محمدی، فریده تقی‌پور، مهدی رمضان‌زاده‌لسبویی و زهرا جلیلی پروانه، (۱۳۸۹)، **بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی (مطالعه موردی: روستاهای باغستان و برون - شهرستان فردوس)**، مجله علوم اجتماعی، شماره ۱۱، صص ۱۹-۴۰.
- فیروزآبادی، احمد، (۱۳۸۴)، **بررسی سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن در شهر تهران**، پایان‌نامه دکتر، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- قاسمی، وحید، کریم آذربایجانی، مهدی ادیبی و خالد توکلی، (۱۳۹۰)، **بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی برون‌گروهی بر توسعه اقتصادی در استان‌های ایران**، راهبرد، شماره ۵۹، تابستان، صص ۲۴۳-۲۷.
- کشتار قلاتی، احمدرضا، مجتبی انصاری و سجاد نازی دیزجی، (۱۳۸۹)، **توسعه سامانه بام سبز بر اساس معیار-های توسعه پایدار در ایران**، نشریه هویت شهر، شماره ۶، بهار و تابستان، صص ۱۵-۲۸.
- مهرگان، نادر و حسن دلیری، (۱۳۹۴)، **بررسی ارتباط میان سرمایه اجتماعی و توسعه انسانی در استان‌های ایران (۱۳۷۹-۱۳۸۸)**، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار)، شماره ۲، تابستان، صص ۱۱۷-۱۳۶.
- میری، غلامرضا، جعفر جوان، حسن افروخته، سعدالله ولایتی و حمید شایان، (۱۳۸۹)، **نقش سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی (مطالعه موردی: منطقه پشت آب سیستان)**، جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره ۱۴، بهار و تابستان، صص ۲۹-۴۹.
- ناطق پور، محمدجواد و احمد فیروزآبادی، (۱۳۸۴) **سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن در شهر تهران**، مجله جامعه‌شناسی ایران، شماره ۴، زمستان، صص ۹۱-۵۹.

- پورطاهری، مهدی، حمدالله سجاسی قیداری و طاهره صادقلو، (۱۳۸۹)، *سنجش و اولویت‌بندی پایداری اجتماعی در مناطق روستایی با استفاده از تکنیک رتبه‌بندی بر اساس تشابه به حل ایده آل فازی - مطالعه موردی: دهستان حومه بخش مرکزی شهرستان خدابنده*، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، شماره ۱، بهار، صص ۱-۳۱.
- زال، ابودر، (۱۳۸۶)، *ارزیابی و سنجش پایداری اجتماعی و نقش عوامل جغرافیایی در آن: مناطق روستایی شهرستان خرک بید*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تربیت مدرس.
- متوسلی، محمود، (۱۳۸۲)، *توسعه اقتصادی مفاهیم، مبانی نظری، رویکرد نهادگرایی و روش‌شناسی*، انتشارات سمت، چاپ اول.
- Alkan Olsson, J., (2009) , **A goal oriented indicator framework to support integrated assessmentf new policies for agri-environmental systems**, environmental science & policy, 12, PP. 562-572.
- Barbier, F.B., (1995). **blue print for a Gren Economy Earth scam** , London,103
- Edwards, A.R. (2005) **the sustainability revolution, portrait of a paradigm shift**, Canada, new society publishers
- Fine, Ben (2001). **Social Capital versus Social Theory**, Rutledge,5.
- Grootaert, C. and Bastelaert, T. (2002),**The Role of Social Capital in Development**; Cambridge Univ. Press.
- Halpern, D. (2005), **Social Capital**, Polity Press,p.24.
- Harding, R. (2006). **Ecologocally Sustainable Development: Origins, Implementation and Challenges**, Elsiver. Journal of Desalination, 187 (1-3), 229-239.
- Lehto, Esko (2001) **Social Capital in Rural Development: How can rural communities competeffectively in the global economy?**, University of Joensuu, Finland.p.9.
- McKenzie, S. (2004) **Social Sustainability: Towards Some Definitions**, Hawke Research Institute, University of South Australia, Working Paper Series, No 27 available on: <http://www.sapo.org.au/pub/pub241.html> (June 2013).
- Mittelsteadt, N.L., (2001), **A Review of Economic Sustainability Indicators, Department of Rural Economy**, University of Alberta, Edmonton, Alberta.p.3
- Spangenberg, J.H. (2005) *Economic sustainability of the economy: concepts and indicators*, International Journal of Sustainable Development, Vol. 8, Nos. 1/2, pp. 47-64
- Word bank.2002. **sustainable development in word U.S.A85**
- www.weather.ir 68